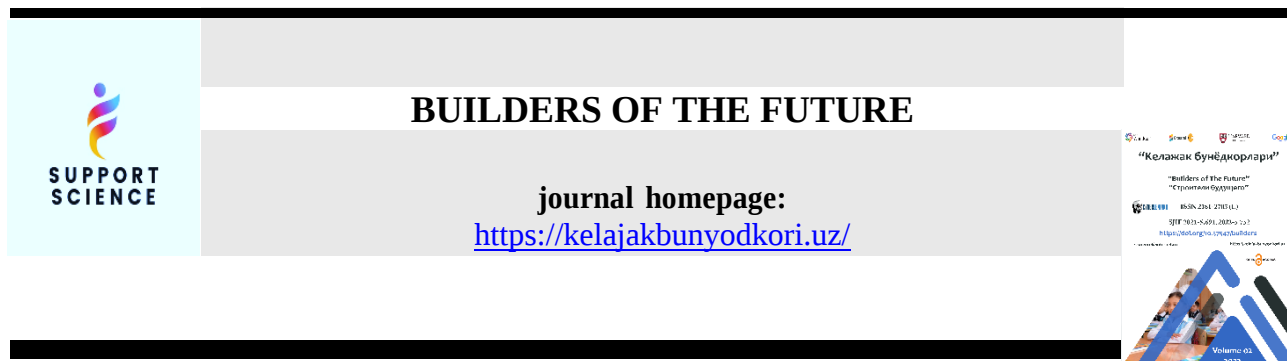

IRANIAN AND AFGHAN LITERARY STUDIES

Ulug'bek Ashirboyev

3rd-year cadet of the Academy of the Armed Forces
of the Republic of Uzbekistan

Sherali Ishankulovich Ertayev

Associate Professor of the Department of Languages,
Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Iranian literature, Afghan literature, Persian literature, Pashto literature, Sufi poetry, classical literature, modern literature, Rudaki, Ferdowsi, Saadi, Hafez, Khushal Khan Khattak, Mahmud Tarzi, literary studies.

Abstract: The literary studies and history of Iranian and Afghan literature, and their development.

Received: 28.04.25

Accepted: 10.05.25

Published: 14.05.25

ERON VA AFG'ON ADABIYOTSHUNOSLIGI

Ulug'bek Ashirboyev

3-bosqich kursanti
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi

Sherali Ishankulovich Ertayev

Tillar kafedrası dotsenti
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi
Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Eron adabiyoti, Afg'oniston adabiyoti, forsiy adabiyot, pashto adabiyoti, tasavvuf she'riyati, mumtoz adabiyot, modern adabiyot, Rudakiy,

Annotatsiya: Eron va Afg'on Adabiyotshunosligi va tarixi, rivojlanishi.

Firdavsiy, Sa'diy, Hofiz, Xushholxon Xattak,
Mahmud Tarziy, adabiyotshunoslik.

ИРАНОВЕДЕНИЕ И АФГАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Улугбек Аширбоев

Курсант 3-го курса

Академии Вооружённых Сил Республики Узбекистан

Шерали Ишанкулович Эртаев

Доцент кафедры языков

Академии Вооружённых Сил Республики Узбекистан

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Иранская литература:	Аннотация:	Литературоведение и
литература, персидская литература, суфийская литература, Рудаки, Фирдоуси, Саади, Хафиз, Хушхаль-хан Хаттак, Махмуд Тарзи, литературоведение	литература, пуштунская поэзия, современная литература, Саади, Фирдоуси, Хаттак, Махмуд Тарзи, литературоведение	история иранской и афганской литературы, их развитие.	и

Mumtoz adabiyot - IX-XV asrlarda forsiy adabiyotning gullagan davri.

Tasavvuf she'riyati - Eron va Afg'onistonda keng tarqalgan falsafiy va diniy yo'nalish.

Zamonaviy adabiyot - XX-XXI asrlarda G'arb ta'sirida rivojlangan adabiy yo'nalish.

Adabiyotshunoslik - Eron va Afg'oniston adabiyoti bo'yicha ilmiy izlanishlar olib boruvchi fan sohasi.

Kirish. Eron va Afg'oniston adabiyoti bir-biriga chuqur bog'langan bo'lib, umumiy madaniy va til asoslariga ega. Fors tili bu ikki mamlakatning adabiy an'alarini birlashtiruvchi asosiy omildir. Ushbu maqolada Eron va Afg'oniston adabiyotining shakllanishi, rivojlanishi va o'zaro ta'siri haqida so'z yuritamiz. Eron va Afg'oniston adabiyoti uzoq tarixga ega bo'lib, ularning asosiy bog'lovchi omili forsiy tili hisoblanadi. Fors tili Eronda davlat tili bo'lsa, Afg'onistonda dari shevasi rasmiy maqomga ega. Shuningdek, Afg'onistonda pashto, turkiy va boshqa tillarda ham adabiy an'alar rivojlangan. Ushbu maqolada Eron va Afg'oniston adabiyotining shakllanishi, muhim adabiy maktablari, taniqli yozuvchi va shoirlari hamda o'zaro ta'siri tahlil qilinadi.

1. Eron adabiyoti: Sharq mumtoz adabiyotining markazi

Eron adabiyoti forsiy tilning boy tarixi va ulug' shoirlari bilan mashhur. Eronda adabiyot IX-X asrlarda kuchli rivojlanib, o'zining mumtoz davriga XI-XV asrlarda yetdi. Quyidagi adiblar Eron adabiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan:

Eron adabiyoti fors tilining tarixi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning eng qadimgi namunalariga eramizdan avvalgi zamonlardagi Avesto matnlarida duch kelishi mumkin. Biroq zamonaviy forsiy adabiyot islom davridan boshlab shakllandi va IX-X asrlarda ilk yirik asarlar paydo bo‘ldi.

Mumtoz fors adabiyotining yetakchi vakillari

Rudakiy (IX-X asrlar) - fors adabiyotining otasi hisoblanadi. Uning she‘riyati lirik va didaktik yo‘nalishda rivojlangan.

Firdavsiy (X-XI asrlar) – “Shohnoma” dostonining muallifi bo‘lib, fors tarixini ulug‘lashda muhim o‘rin tutadi.

Nizomiy Ganjaviy (XII asr) – “Panj Ganj” (Besh xazina) asarlari bilan mashhur. Uning «Layli va Majnun» dostoni butun Sharq adabiyotida katta ta‘sir ko‘rsatgan.

Sa‘diy Sheroziy (XIII asr) – “Guliston” va “Bo‘ston” kitoblari bilan axloqiy nasihat she‘riyati yo‘nalishini rivojlantirgan.

Mavloniy Rumiy (XIII asr) - tasavvufiy she‘riyatning eng yirik vakili bo‘lib, uning «Masnaviy» asari islom olamida keng tanilgan.

Hofiz Sheroziy (XIV asr) - g‘azalchilik an‘anasini yuksaltirgan va zamonaviy fors adabiyotiga ham katta ta‘sir ko‘rsatgan.

Zamonaviy Eron adabiyoti

XIX-XX asrlarda Eron adabiyoti G‘arb va modernizm ta‘siriga tushib, yangi yo‘nalishlarni qabul qildi. Bu davrda quyidagi muhim adiblar yetishib chiqdi:

Sodiq Hidoyat (1903-1951) – “Ko‘r boyqush” asari bilan modern fors frazasiga asos solgan.

Foruq Farruxzod (1935-1967) - erkin she‘riyat namoyandasi va ayollar adabiyotining taniqli vakili.

Daryush Mehrjuyi va Jalol Ol-Ahmad - modern adabiyot va kino sohasida katta ta‘sir o‘tkazgan shaxslar.

2. Afg‘oniston adabiyoti: Fors, pushtu va ko‘p millatli madaniyat

Afg‘oniston adabiyoti ko‘p tilli va madaniy xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Asosiy adabiy tillar - forsiy (Dari), pushtu va turkiy tillar. Afg‘on adabiyoti tarixan Eronga bog‘liq bo‘lsa-da, o‘ziga xos milliy ruh va mazmunga ega.

Afg‘oniston adabiyoti Erondan ta‘sirlangan bo‘lsa-da, uning o‘ziga xosligi bor. Afg‘on adabiyoti uchta asosiy tilda rivojlangan:

1. Forsiy (Dariy) - asosiy adabiy til bo‘lib, Eron adabiy an‘analaridan ozuqa olgan.

2. Pushtu - milliy she‘riyat va epik asarlar tili.

3. Turkiy va boshqa tillar - xususan, o‘zbek, turkman va hazoriy adabiyoti ham Afg‘oniston madaniyatida o‘z o‘rniga ega.

Afg‘on adabiyotining asosiy vakillari:

Xushholxon Xattak (1613-1689) - pushtu tilida she'riyat yaratgan, milliy ruhiy uyg'onishning asoschilaridan biri.

Abdurahmon Bobo (1653-1711) - pushtu tasavvufiy she'riyatining eng yirik vakili.

Mahmud Tarziy (1865-1933) - zamonaviy Afg'oniston adabiyotining asoschisi, modern jurnalistikani rivojlantirgan.

Sayid Jalol Baxsh va Nodir Niyoziy - XX asr adabiyotshunoslari va yozuvchilari.

3. Eron va Afg'oniston adabiyotining o'zaro ta'siri

Afg'oniston va Eron adabiyotlari bir-biriga doimiy ta'sir ko'rsatib kelgan. Xususan:

Forsiy adabiyot ta'siri: Afg'onistondagi dariy adabiyoti Eronning klassik forsiy an'alaridan ozuqa olgan. Tasavvuf va falsafa: Har ikki mamlakat adabiyotida tasavvufiy she'riyat va falsafiy qarashlar muhim o'rin egallagan.

Zamonaviy adabiyot: XX asrda Eron va Afg'oniston adabiyoti ijtimoiy va siyosiy mavzularni ko'tarib chiqdi, modernizm ta'sirida yangilandi. Eron va Afg'oniston adabiyoti uzoq tarixga ega bo'lib, umumiy madaniy asoslar va tillarga ega. Eron adabiyoti forsiy adabiyotning markazi sifatida rivojlangan bo'lsa, Afg'on adabiyoti ko'p millatli va ko'p tilli xususiyatga ega bo'lib, pushtu va dariy adabiyotini o'z ichiga oladi. Bu ikki adabiyotning o'zaro ta'siri Sharq madaniyatida muhim o'rin tutib, ular bugungi kunda ham rivojlanishda davom etmoqda.

Afg'oniston va Eron adabiyotlari doimiy ravishda bir-birini boyitib kelgan. Ushbu ta'sir quyidagi jihatlarida kuzatiladi: 1. Forsiy adabiy an'alarining davom ettirilishi: Afg'onistonda dariy tili adabiyoti Eron klassik adabiyotidan ozuqa olib rivojlangan.

4. Tasavvufiy adabiyot: Har ikki mamlakatda tasavvuf she'riyati, xususan, Rumi, Attor, Hofiz va Sa'diy asarlari keng tarqalgan.

5. Zamonaviy adabiyot va modernizm: XX asrda Afg'oniston adabiyoti Erondagi modernistik oqimlardan ta'sirlangan.

She'riyat va g'azalchilik: Afg'onistonda ham forsiy g'azal an'anasi davom ettirilgan bo'lib, Hofiz, Sa'diy va Moloniy an'alari sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Adabiyotshunoslik va tadqiqotlar

Eron va Afg'oniston adabiyotini o'rganish bo'yicha turli adabiyotshunoslar tadqiqot olib borishgan. Bu borada quyidagilar e'tiborga molikdir:

Mohammad Taqi Bahor - mumtoz va zamonaviy fors adabiyotini tadqiq qilgan.

Abolqosim Feruz - Afg'on adabiyotini o'rgangan, uning tarixiy rivojlanishi haqida ilmiy izlanishlar olib borgan.

Sayid Jalol Niyozov - forsiy va pushtu adabiyoti bo'yicha ilmiy ishlari bilan mashhur.

Xulosa

Eron va Afg'oniston adabiyoti umumiy ildizlarga ega bo'lsa-da, har biri o'ziga xos yo'nalishda rivojlangan. Eron adabiyoti forsiy adabiyotning klassik markazi bo'lib qolsa, Afg'oniston adabiyoti ko'pmillatli va ko'ptilli xususiyatlarga ega bo'ldi. Bu ikki adabiyot bir-birini boyitib, o'zaro ta'sir o'tkazishda davom etmoqda. Eron va Afg'oniston adabiyoti uzoq tarixga ega bo'lib, umumiy madaniy asoslar va tillarga ega. Eron adabiyoti forsiy adabiyotning markazi sifatida rivojlangan bo'lsa, Afg'on adabiyoti ko'p millatli va ko'p tilli xususiyatga ega bo'lib, pushtu va dariy adabiyotini o'z ichiga oladi. Bu ikki adabiyotning o'zaro ta'siri Sharq madaniyatida muhim o'rin tutib, ular bugungi kunda ham rivojlanishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bahor, Mohammad Taqi. Tarixi Adabiyot-e Eron (Eron adabiyoti tarixi). Tehron: Amir Kabir Nashr, 1989.
2. Hidoyat, Sodiq. Buf-e Kur (Ko'r boyqush). Tehron: Nashr-e Markaz, 1937.
3. Feruz, Abolqosim. Adabiyoti Dari va Ta'siri dar Afg'oniston (Dari adabiyoti va uning Afg'onistondagi ta'siri). Kobul: Kabul University Press, 1995.
4. Tarziy, Mahmud. Seraj-ul Axbor (Gazeta maqolalari to'plami). Kobul: 1911-1918.
5. Jorji Zaydan. Tarixi Adabiyoti Fors (Fors adabiyoti tarixi). Qohira: Dar al-Hilal, 1923.
6. Niyozov, Sayid Jalol. Afg'on adabiyotining rivojlanishi. Dushanbe: Adabiyot nashriyoti, 2000.
7. Rypka, Jan. History of Iranian Literature. Reidel Publishing Company, 1968.
8. Browne, Edward G. A Literary History of Persia. Cambridge University Press, 1902-1924.